УДК 792. 9

А.Р. Салихова

«ӘКИЯТ» ТАТАР ДӘҮЛӘТ КУРЧАК ТЕАТРЫ БҮГЕНГЕ ЭТАПТА

В статье рассматриваются спектакли татарского государственного театра кукол «Экият». Раскрываются особенности детского театра, анализируются режиссерские решения. Уделяется внимание актерским работам и музыкальному оформлению.

Ключевые слова: театр кукол, спектакль, детская аудитория, репертуар, детский театр, режиссерское решение.

Казандагы мәдәни учреждениеләр арасында «Әкият» татар дәүләт курчак театры үзенчәлекле урын били. Әле яшь, самими, саф күңелле, һәрнәрсәгә ышанучан тамашачының театр сәнгате дөньясына беренче адымнары нәкъ менә шуннан башлана. Башкалабыздагы бүгенге курчак театры гаҗәеп зиннәтле һәм шәһәрнең иң истәлекле урыны саналырлык, шул ук вакытта балаларны үзләрен тылсымлы дөньяда хис иттерердәй бинага урнашкан.

Тик шуны онытырга ярамый, һәр әкиятнең сюжеты чынбарлык нигезенә корылган, ә андагы могҗизалар – әсәр авторларының, сәхнә осталарының иҗади, тынгысыз һәм тырыш хезмәте нәтиҗәсе. «Әкият» курчак театры, барыннан да бигрәк, иҗади коллектив, аның алдында шактый катлаулы иҗади бурычлар тора. Дөрес, һәр театр заман белән атларга, репертуар, режиссура мәсьәләләрен заманча хәл итәргә, яңа алымнар эзләргә тиеш. Ә балалар театрларының, шуларга өстәп, үзләренә генә хас күп төрле мәшәкатьләре дә җитәрлек.

«Әкият» курчак театрында иҗади тормыш гөрләп тора. Зур вакыйгалар дип түбәндәге чараларны билгеләп үтәргә мөмкин: II «Шомбай-фест» курчак театрлары Халыкара фестивале (2016 ел, 26–30 сентябрь), Көньяк Сахалин курчак театры (2017 ел, 4–16 апрель) һәм Тольятти курчак театры (1917 ел, 12–13 май) гастрольләре, Казанда төрки халыкларның XIII «Нәүруз» халыкара театр фестивалендә, шулай ук яшьләр һәм өлкәннәр өчен Оренбургта уздырылган IX «Гостиный двор» курчак театры Халыкара фестивальләрендәге уңышлы чыгышлар. Болар өстенә юбилей тантаналары, премьералар уздыру, дәрәҗәле бүләкләр һәм дипломнарга ия булучыларны котлаулар...

Театрның, тамашачыга тәкъдим ителгән чараларыннан тыш, эчке тормышында да максатлар да күп. Яңа буын иҗади шәхесләр формалаштыру театрның уңышлы киләчәгенә нигез сала, коллектив эшчәнлеген кызыклы итә һәм җанландырып җибәрә.

«Әкият» тарихи вакыйгаларга һәм традицияләргә бай театр.

Биредә инде ничә буын тамашачы башта әти-әниләре, аннан үз балалары һәм оныклары белән булган. Эстетик һәм иҗади программаларның нигезе совет чорында ук формалашкан. Алар хәзер дә үз көчендә. Театрның тәрбияви роленә аеруча зур игътибар бирелә. Людмила Дьяченко һәм Илдус Зиннуров кебек өлкән буын режиссерлар сәхнәләштерелгән постановкаларда балачакка сизгер һәм ягымлы караш, нәниләргә мәхәббәт һәм алар алдында җаваплылык тою хисе көчле. Аларның постановкалары балалар психологиясе үзенчәлекләрен истә тотып сәхнәләштерелә. Әхлакый кыйммәткә ия спектакльләр менә ничә еллар инде сәхнәдән төшми. «Гуси-лебеди», «Муха-цокотуха», «Цветик-семицветик», «Приключения чебурашки» һәм башка әкияти тамашалар балалар театрына хас стильдә сәхнәләштерелгән. Алар төсләргә, хәрәкәтләргә бай, балаларны гаделлеккә, игелеклелеккә, дуслыкка өнди. Казан курчак театрында формалашкан актерлык мәктәбе, курчакларны хәрәкәтләндерүдән тыш, драматик сәнгать үзенчәлекләре, хореографик күнекмәләр, вокал һәм пластика буенча да нигезле белем бирә. Курчак театрының күпьеллык традицияләре яңа тенденцияләр бөреләнүгә хезмәт итүче нигез, база булып тора.

Бүгенге балалар театры юнәлешләренең берсе – тамашачылар аудиториясен киңәйтү, ягъни репертуар исемлеген бер яшьлек балалардан башлап әзерләнгән тамашалар хисабына арттыру. «Әкият» курчак театры «Мендәрле театр» («Театр на подушках») проекты кысаларында тәҗрибә өчен бер-бер артлы ике спектакль (М. Протасова «Идет коза рогатая» һәм П. Геннадьева «Не хочу и не буду») тәкъдим итте. Болар, театр бинасында гына түгел, теләсә кайсы киңлектә куела ала торган җыйнак постановкалар. Әле игътибарларын текстка туплый белмәгән нәниләр, сюжет нигезендә, уен процессына кушылып, кулларын чәбәкләп, тибенеп, җырга кушылып сәхнәдәге геройларга ярдәм итәләр. Мондый тамашачы белән элемтә урнаштыру өчен башкаручының еллар дәвамында формалашкан һөнәри күнекмәләре генә җитми, ә нәниләргә җайлаша белү, импровизация осталыгы, психологик тоемлау сәләтенә ия булу да кирәк. Әйтеп үткән әсәрләрне театрның актерлары Эльвира Гыйлемханова («Идет коза рогатая») белән Айвар Гыймаев («Не хочу и не буду») сәхнәләштерде. Тавык чебиләре турындагы катлаулы булмаган күренешләр балалар яратып карарлык итеп бирелгән. Бу постановкаларны театр сәнгате белән педагогиканың үзенчәлекле синтезы дияргә була. Нәни тамашачыларга күңел ачу күренешләре генә түгел, ә сөйләм телен, фикерләү дәрәҗәсен, игътибарларын үстерү күнегүләре дә тәкъдим ителә. «Идет коза рогатая» спектаклендә фольклор материаллары күп кулланыла (бу бигрәк тә рәссам С. Рябинин тарафыннан эшләнгән киемнәрдә һәм сәхнә бизәлешендә дә чагыла). С. Маршакның режиссер Рафаэль Таһиров тарафыннан сәхнәләштерелгән «Теремок» әкияте

халыкчан стильдә куелган. Аның премьерасы 2017 елның 21 апрелендә узды. Спектакльнең үзенчәлеге шунда – ул балалар өчен генә түгел, зурлар өчен дә кызыклы. Тамашачыга, кечкенәдән таныш җанварлардан тыш, чынбарлыкны фантазия һәм осталык ярдәмендә җанландырып сурәтләүче «театрда театр» тәкъдим ителә. Постановканың гадәти булмаган сәнгатьчә бизәлеше (Мурманскидан махсус чакырып китерелгән С. Шахновская эше) аерым мактауга лаек. Азат Хөсәеновның музыкасы дәртлелеге белән күңелләрне хисләндерә. Ә иң мөһиме – режиссерның оригиналь чишелешләре, актерлардан Наталья Егорова, Сергей Кузнецов, Татьяна Сорокинаның онытылып уйнаулары, ягъни һәр күренешне, көлдергеч җырчы-музыкант ролен, курчаклар хәрәкәтен чынбарлыктагыча гәүдәләндерүләре, шул ук вакытта халкыбызның күп төрле музыка коралларында оста итеп уйнаулары һәр бала күңеленә үтеп керерлек. Гомумән, спектакль бик җанлы, күңелле, мавыктыргыч һәм көтелмәгән чишелешләргә бай. Дидактизм ачыктан-ачык өстенлек итмәсә дә, тамашаның тәрбияви роле бик зур. Ул тамашачыда тормышка уңай мөнәсәбәтне активлаштыра, балаларда күзәтүчәнлек, тапкырлык кебек сыйфатланы үстерә һәм иҗат итүгә омтылыш уята.

Мәгънәсе һәм сәхнәләштерү ягыннан катлаулы һәм күппланлы «Хаврошечка» (Л. Савчук пьесасы буенча) спектаклен театрның зур казанышы дияргә кирәк. (Премьерасы 2017 елның 27 май аенда булды.) Әсәрне сәхнәгә кую өчен Красноярск курчак театрының баш режиссеры, РФ театр эшлеклеләренең «Алтын битлек» («Золотая маска») премиясе номинанты Светлана Дорожко чакырып китерелде. Инде танылып өлгергән, талантлы, тәҗрибәле һәм таләпчән режиссер трагифарс жанрындагы спектакльне тиз арада «Әкият» курчак театры репертуарында аерылып торырлык дәрәҗәдә сәхнәләштерә алды. Әсәрдәге Тетка ролен уйнаган Илсур Минкәев якты, киң масштаблы образ тудырды. Тормышта күңелгә ятышлы яшь кенә егет тамашачы күз алдында хәрәкәтчән карчыкка әйләнде. Актер, шамакайларча киенгән булса да, тамашачыда җитди ассоциация тудыра. Төп геройны Әлфия Рамазанова гәүдәләндерә. Аның Хаврошечкасы изге ниятле, ихлас күңелле, сабыр, үз хисләренә хуҗа була белүче образ. Евгения Кладова (Одноглазка), Гүзәл Гаязетдинова (Двуглазка), Дилүс Хуҗәхмәтов (Трехглазка) та үз персонажларын бөтен нечкәлекләре, психологик үзенчәлекләре белән бирә белделәр. Алар үзләре явыз да түгел, әмма аларның битарафлыгы, дуамаллыгы, үз-үзләре турында гына кайгыртып яшәве Хаврошечкага зур кыенлыклар китерә.

Спектакльдә җанның күчүе кебек мистик күренешләр дә бар. Ул бер-берсенә охшаш ике рольне (Корова белән Хаврошечканың әнисен) уйнаучы актриса Гүзәл Гаязетдинова гамәлләрендә ачык чагыла. Бу юнәлеш постановкага фәлсәфилек мәгънәсе

өсти, шулай ук әсәрне оригиналь эфектлылы чаралар белән дә баета (Дмитрий Пристай белән Айвар Гыймаевның компьютер анимацияләре).

Спектакльның музыкаль бизәлешен тәэсирле итүгә зур көч куйган композитор Петр Макаров (Мурманск), вокаль режиссура авторы Гильда Казарцева эшләре, шулай ук рәссам-постановщик Ольга Устюгова (Мәскәү), хореограф Гүзәл Маннанова иҗаты да аерым мактауга лаек.

Күптән түгел татар труппасы тарафыннан әзерләнгән тамашаларның да премьералары булды. «Әкият» курчак театрында туган телебездә яңгыраган, милли шигърият рухы белән сугарылган спектакльләр куелу республика өчен үзе зур горурлык.

Ркаил Зәйдуллинның туган җирне ярату, тугрылык һәм дуслык, игелеклелек һәм гаделлек турындагы «Бүре җиләге» дигән әсәре буенча куелган спектакльнең премьерасы 2016 елның 16 декабрендә булган иде. Аның әле дә сәхнәдән төшкәне юк. Театрның баш режиссеры Илдус Зиннуров сәхнәләштергән бу әсәрдә күтәрелгән мәгънәви акцентлар, әхлакый кыйммәтләр яшь тамашачы аңына үтеп керерлек, хәтергә кереп калырлык итеп бирелгән. Гыйбрәтле күренешләрне чынбарлыктагыча һәм сәнгатьчә гәүдәләндерүдә режиссерга Булат Нәсыйхов һәм Фәридә Мөхәммәтшина кебек рәссамнарның, композитор Мәсхудә Шәмсетдинова, хореограф Гүзәл Маннановаларның да ярдәме зур. Спектакльдә Елгыр ролен башкарган Фәнзилә Сабирова Татарстан Республикасы Мәдәният министрлыгының «Курчак театрының иң яхшы артисты» номинациясендә «Тантана» премиясенә лаек булды.

Курчак театры сәхнәсендә Нәфисә Исмәгыйлеваның «Тамчылар» пьесасы буенча бик тә үзенчәлекле эшләнгән спектакль бара (аның премьерасы 2017 елның 2 июлендә булган иде). Аны чын мәгънәсендә эксперименталь тамаша дияргә була. Пьеса үзе дә гадәти түгел. Су тамчыларының метаморфозасы (бер рәвештән икенчегә әверелеше) турында ул. Әлбәттә, аны бала күңеленә җиткерү өчен сәхнә чишелешенең дә үзенчәлекле булуы зарур. Мөгаен, бу очракта әсәрне сәхнәләштерүне авторның үзенә тапшыру урынлы да булгандыр. Кыскасы, бу эшне Нәфисә Исмәгыйлеваның курчак театрында режиссерлык дебюты дияргә кирәк.

Сәхнәдә туктаусыз үзгәреп торучы фантастик дөнья хасил була (рәссамы Екатерина Спиридонова). Очсыз-кырыйсыз зәңгәр күктә, төрле формаларга кереп, туктаусыз болытлар йөзә… Композитор Юрий Чаплинның музыкасы тамашачы күңелен җирдән галәм киңлегенә, хыялый дөньяга алып китә. Анда исә су тамчылары яши, аларның үз мәшәкатьләре. Тормышка киләчәкне алдан фаразлап булмый, чөнки ул гел үзгәреп тора. Бу очракта нәрсә эшләргә? Куркуны һәм шик-шөбһәләрне ничек җиңәргә? Шатлык яки кызыксынучанлыкны ничек кабул итәргә? Нәфисә Исмәгыйлева нәни тамашачыларга шундый сораулар белән мөрәҗәгать итә. Тамчылар

парга әйләнгәндә дә, кар бөртегенә яки бозга әверелгәндә дә үзләре булып калалар. Алар фәкать үз рольләрен генә беләләр, сынаулар узалар, зур серле дөньяны ачалар. Сәхнәдә көтелмәгән тылсымлы күренешләр пәйда була, актерлар үз геройларын ачык һәм хисчән итеп күрсәтәләр. Рузилә Зарипова белән Марс Гайфуллин образларны аеруча җанлы итеп гәүдәләндерәләр. Аларның «тамчылары» тере, дәртле. Бай фантазиягә корылган бу спектакльне, балалар гына түгел, зурлар да кызыксынып карый.

«Әкият» татар дәүләт курчак театры иҗади эзләнүләр процессында яши һәм бүгенге тамашачы белән җанлы элемтә булдыру өчен яңадан-яңа һәм сәнгатьчән алымнар таба.

Әдәбият

Габаши А. Есть в Казани театр – сказка // Сэхнэ. 2017. № 8. С. 4–7.

Хабутдинова М. «Тамчылар», или Веселые приключения с каплей... // http://kalebtatar.ru/article/3440. – Дата обращения: 3.07.2017.

Яппарова Р. Чтобы царила доброта // Элита Татарстана, 2018.

Салихова Айгөл Рөстәм кызы,
филология фәннәре кандидаты, ТР ФА Г. Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институты театр һәм музыка бүлегенең әйдәп баручы фәнни хезмәткәре